

Dr. Mindaugas Kiškis

Kodėl ir kam apskritai reikalingi elektroniniai rinkimai? Ką jais bandoma išspręsti. Didėjantį pilietinį pasyvumą, nenorą dalyvauti rinkimuose? Atverti šį fundamentalų demokratijos institutą technologijoms? Ar tiesiog norima eilinį kartą išleisti mokesčių mokėtojų pinigus, pasižymėti "nuopelnų" paukščiuką ar tiesiog pasipuikuoti žiniasklaidos puslapiuose, kad mes tik 2 metais atsilikame nuo estų, ir visa galva "lenkiame" išsivysčiusias pasaulio valstybes - pvz. Vokietiją, JAV ar Japoniją?

Elektroniniais rinkimais gali būti vadinamos dvi skirtingos sistemos. JAV jau apie du dešimtmečius naudojamos elektroninės sistemos (elektroniniai biuleteniai ar elektroninės balsadėžės) padedančios elektroniniu būdu balsuoti rinkimų apylinkėse ar tiesiog pakeičiančios rankų darbą skaičiuojant balsus, tačiau rinkimai iš esmės vyksta tradiciniu būdu, rinkėjai turi fiziškai atvykti į rinkiminę apylinkę, užpildyti biuletinį, ar bent jau specialiame ekrane pažymėti norimą kandidatą ar sprendimą. Elektroninių rinkimų sistema siūloma Lietuvoje yra kitokia. Pagal patvirtintą elektroninių rinkimų koncepciją - rinkėjai galėtų balsuoti elektroniniu būdu savo namų kompiuterio pagalba, t.y. nuotoliniu būdu, net nesivargindami atvykti į rinkimų apylinkę. Atrodo paprasta ir patogiu, tačiau, išskyrus reklaminius eksperimentus mėgstančią Estiją, pažangiausios pasaulio valstybės (tarp jų ir Estijos kaimynė Suomija) nėra didelės nuotolinių elektroninių rinkimų entuziastės.

Kodėl taip yra? Nuotolinių elektroninių rinkimų moda Europoje atėjo maždaug prieš 7-8 metus, kartu su kompiuterių tinklų ir saugumo technologijomis įgalinusiomis masinę elektroninę bankininkystę. Didžiojoje Britanijoje diskusijos dėl nuotolinių elektroninių rinkimų prasidėjo 2000 metais ir iš esmės užsibaigė ribotos apimties eksperimentais 2007 metų parlamento rinkimuose. Deja, realybėje nuotoliniai elektroniniai rinkimai iš esmės nepadidino rinkėjų aktyvumo, o tik sukėlė virtualią technologinių, saugumo ir politinių problemų. Estijoje, kurios pavyzdžiu dažnai spekuliuojama, kalbant apie elektroninius rinkimus rinkėjų aktyvumas padidėjo minimaliai ir abejotina ar elektroninis balsavimas apskritai jam turėjo įtakos. Nyderlanduose - valstybėje garsėjančioje liberalumu - 2006 m. rinkimai pasibaigė skandalu, kai paaiškėjo, kad naudotos elektroninių rinkimų sistemos galėjo atskleisti rinkėjų pasirinkimą (t.y. neužtikrino balsavimo slaptumo). Gerus norus dažnai lydi liūdnos pasekmės - taip ir elektroniniai rinkimai Lietuvoje gali sukelti dar didesnių demokratijos problemų.

Apibendrinus elektroninių rinkimų patirtį pasaulyje, akivaizdu, kad nuotoliai elektroniniai rinkimai turi sprogstamojo mišinio savybių, o jų nauda labiau reklaminė nei reali. Pagrindiniai argumentai prieš elektroninius rinkimus yra tokie:

brangus malonumas (pradinės investicijos yra tik ledkalnio viršūnė); minima 2 mln. suma, kaip elektroninių rinkimų sistemos kaina Lietuvoje, tėra pradinis mokestis, kadangi visos sudėtingos kompiuterių sistemos reikalauja nuolatinės priežiūros, patobulinimų ir atnaujinimų, etc., be to tai tik techninės ir programinės įrangos kaina, neskaičiuojant kiek kainuos sistemai aptarnauti reikalingų darbuotojų etatai, netiesioginės išlaidos (pvz. patalpų įrengimas serveriams) ir pan.

technologijos nėra 100% patikimos; iš esmės visos elektroninių rinkimų sistemos turi vienokių ar kitokių trūkumų ar net drastiškų klaidų, be to ir elektroninės bankininkystės sistemos, kurios turėtų

identifikuoti rinkėją nėra absoliučiai patikimos - girdime kaip sukčiai išvilioja piliečių prisijungimo duomenis, ištuština piliečių sąskaitas; ar norime, kad ir valstybė būtų valdoma tokių pačių sukčių?

gerokai padidėja galimybės įtakoti rinkėjus ir pirkti balsus; tradicinė nuotolinio balsavimo forma - balsavimas paštu paprastai yra lydimas balsų pirkimo skandalų, tačiau balsuojant paštu balsų "pirkliai" bent jau negali kontroliuoti ar rinkėjas tikrai pažymėjo "teisingą" kandidatą ar sprendimą, ar tikrai įdavė balsavimo voką paštui, ar tikrai įdėjo balsavimo biuletenį į voką. Balsuojant elektroniniu būdu namuose ar tiesiog "balsų pirklio" biure atsiveria neregėtos galimybės įtakoti rinkėją ir jam tiesiogiai atsilyginti už "teisingai" atiduotą balsą, be to, nebelieka galimybių "perskaičiuoti" (t.y. patikrinti) balsus, kadangi nėra jokio pirminio atiduoto balso įrodymo.

rinkimuose atsiranda ekonominis interesas (pažiūrėkite Holivudo blockbusterį "Metų žmogus"); rinkimų sistemos tiekėjas tampa suinteresuotas nuslėpti sistemos klaidas ar trūkumus, kadangi priešingu atveju nukentės jo reputacija, jis praras potencialius užsakymus; viena didžiausių pasaulyje elektroninio autentifikavimo sistemų (tame tarpe bankomatų, elektroninės bankininkystės ir elektroninio balsavimo sistemų) gamintoja JAV kompanija Diebold 2003 metais "išgarsėjo" visaip slėpdama informaciją apie jos parduodamų elektroninio balsavimo sistemų klaidas, kurias išaiškino grupė universiteto studentų, grasindama teismais ir baudomis.

nėra jokių garantijų, kad padidės rinkėjų aktyvumas; visose valstybėse, kur buvo išmesti (atsiprašau - išleisti) milijonai elektroninio balsavimo sistemoms rinkėjų aktyvumas padidėjo absoliučiai minimaliai (tik 3% rinkėjų balsavo elektroniniu būdu ir dauguma jų teigė, kad būtų balsavę bet koku atveju) ir ne daugiau nei statistinė paklaida; nėra jokio pagrindo manyti, kad rinkėjų aktyvumas padidėjo būtent dėl elektroninio balsavimo galimybės.

rinkimai (balsavimas) praranda simbolinę prasmę; Rinkimai daugeliu žmonių vis dar yra jei ne šventė, tai bent jau kažkuo reikšminga diena. Lietuvoje rinkimų sekmadieniai turi ir tam tikrą sąsają su krikščioniškomis tradicijomis. Balsavimo procesas, jo slaptumas, biuletenio metimas į balsadėžę turi neginčijamą istorinę ir simbolinę reikšmę.

nėra "trečio pasirinkimo" - sugadinto biuletenio; balsavimas internetu nenumato galimybės vartotojui sugadinti biuletenį. Neabejoju, kad atsiras prieštaraujančių biuletenių gadinimui, tačiau po ilgų debatų šiuo klausimu Didžiojoje Britanijoje buvo pripažinta, jog tai yra jei ne rinkėjo teisė, tai bent jau objektyvi galimybė. Biuletenio sugadinimu dažniausiai išreiškiamas protestas prieš sistemą, protestuojama prieš nepakankamą pasirinkimą, populizmą, išreiškiamas rinkėjo nusivylimas. Elektroniniai rinkimai atima iš rinkėjo šią galimybę.

tiesioginės demokratijos grėsmės - populizmas; net jei elektroniniai rinkimai neturėtų visų aukščiau išvardintų trūkumų, tokia "tobula", "pigai" ir "greita" sistema mąsintų populistines jėgas teikti populistinius ir neatsakingus rinkiminiuosius ir referendumų klausimus. Kadangi sistemos "efektyvumas" ir tariamas "pigumas" dažnai minimi kaip elektroninių rinkimų privalumai, atrodytų nesunku surengti referendumą vienu ar kitu klausimu.

Atrasti elektroninių rinkimų privalumų yra kur kas sunkiau nei trūkumų. Dažniausiai nurodomi privalumai yra didesnis visuomenės aktyvumas ir pigesni rinkimai. Deja, praktinė elektroninių rinkimų patirtis nenuteikia labai entuziastingai.

Tikrosios problemos, kurias reikia spręsti rinkimų sistemoje yra ne rinkimų "elektronizavimas", o tradicinių rinkimų įgalinimas. Technologijos turi įgalinti tradicinius rinkimus - rinkėjų aktyvumą galima būtų padidinti įgalinant rinkėjus balsuoti bet kurioje apylinkėje (tačiau tik už rinkėjo namų apylinkės sprendimus). Rinkimų apylinkėse būtina sumažinti popierizmą, eiles ir nuobodžiaujančių rinkimų pareigūnų armiją. Bet kokį pasitikėjimą rinkimų sistema griaua istorijos apie klaidingus rinkėjų sąrašus, juose esamas "mirusias dūšias" ir pan. Elektroninės balsadėžės, vieninga elektroninė rinkėjų duomenų bazė galėtų būti teisingi žingsniai įgalinantys tradicinius rinkimus. Galiausiai, rinkimų ir referendumo institutams turi būti sugrąžinta derama svarba - rinkėjų turi būti atsiklausama svarbiausiais valstybės gyvenimo klausimais - skaudu ir įžeidžiama girdėti politikų diskusijas apie tai, kad tauta pati nepajėgi spręsti, pvz., dvigubos pilietybės klausimų.